

Faludi, a stílusújító*

1. Huszonöt évvel ezelőtt, 1979-ben, a Faludi halálának 200., születésének 275. évfordulóján Kőszegen és Rohoncon megrendezett tudományos ülészen már foglalkoztam Faludi nyelvi és stílári teljesítményével, valamint hatásával, „Faludi és a magyar irodalmi nyelv” címen (Szathmári 1981). Előadásomban kiemeltem, hogy őt – a nyelvújítók nagy hányadával szemben – a nyelv egésze, ezen belül a nyelvnek elsősorban az úgynevezett tartalmi, azaz a szókészleti-frazeológiai, mondatszerkesztési és stilisztikai jelenségei, továbbá műfaji, verselési, általában esztétikai lehetőségei érdekelték. Egyébként legfőbb célja a kifejezésbeli eszközök gyarapítása volt. Rámutattam aztán, hogy az alakuló magyar irodalmi nyelv formái (hang- és részben alaktani) elemeit illetően – mondhatnánk – ösztönösen járt el, e tekintetben nem az úgynevezett normatív típusba tartozott (mint pl. Révai), hanem a Benkő Loránd által átmenetinek nevezett csoportba, viszont nagyon is tudatosan alakította saját stílusát, és nagyon is tudatosan törődött nyelvünk stílusával. Előadásomban természetesen szóltam a szinte páratlan „Jegyző könyv”-ben található feljegyzések elvi és gyakorlati jelentőségéről.

Annak, hogy ismét ehhez a témához nyúltam, több oka van. Először is ezúttal be akarom vonni a prágai iskola korábbi kutatásainak idevágó eredményeit, amelyek – mint meg fogjuk látni – közelről érintik mind az irodalmi nyelv (újabb nevén sztenderd vagy standard) kialakulásának, mind a vele kapcsolatos stilisztikai jelenségek szerepének a kérdéskörét. Aztán részletesebben kívánom tárgyalni a „Jegyző könyv”-be foglaltakat. Végül pedig minél alaposabban szeretném igazolni a címben jelzetteket, tudniillik, hogy Faludi elsősorban stílusújító volt.

2. A XX. század húszas éveinek második felében alakult meg a prágai nyelvész kör. Megalapítói főleg cseh nyelvészek (Mathesius, Trnka, Havránek, Mu kařovský stb.) és orosz nyelvtudósok (Trubeckoj, Jakobson, Karcevskij) voltak. Tagjai 1929-ben jelentették meg alapvető táziseiket. Mint Péter Mihály kiemeli (Péter 1972: 157 és kk.), az irányzat két igen fontos jellemzője a következő: „1. a nyelvi tények rendszerszerűségének elismerése és 2. e tények funkcionális szemlélete, ami a nyelvi eszközök és folyamatok bizonyos feladatra, célra irányultságát jelenti”. Ez a funkcionális nyelv szemlélet tette lehetővé – mint Péter Mihály egy

* Elhangzott a Historia Litteraria a XVIII. században című, Faludi Ferenc születésének 300., Tarnai Andor halálának 10. évfordulója alkalmából rendezett tanácskozáson, 2004. október 12-én.

másik tanulmányában kifejti (Péter 1976: 410, l. még 409–16) – az irodalmi nyelv lényegének, kialakulásának újraértelmezését. Korábban a kutatók – nálunk is, én magam is – elsősorban az irodalmi nyelv kialakulásának külső (gazdasági, társadalmi, politikai, művelődésbeli, vallási stb.) tényezőit vizsgálták, továbbá azt, hogy az illető irodalmi nyelv mikor, milyen nyelvjárás vagy nyelvjárások alapján, továbbá milyen ütemben és módon jött létre. Az ilyen vizsgálat azonban nem ad közvetlen választ arra a kérdésre, hogy az irodalmi nyelv miért és mikben különbözik az azt megelőző és az irodalmi nyelv létrejötte után is továbbbélő népnyelvtől.

Nos, Havránek az irodalmi nyelvnek egyrészt négy alapvető funkcióját különbözteti meg: „a mindennapi közlési funkció mellett a speciális gyakorlati (szakmai), a speciális elméleti (tudományos) és a költői funkciót, s e funkciók alapján négy funkcionális nyelvet, illetve – a későbbi, módosított terminológia szerint – négy funkcionális dialógust különít el (társalgási, szakmai, tudományos és költői)” (Péter 1976: 411).

Másrészt – és nekünk most ez a fontosabb – szintén Havránek megállapítása: az irodalmi nyelvet a népnyelvtől elsősorban feladatainak polifunkcionalizmusa s ennek megfelelően kifejezőeszközeinek nagyobb differenciáltsága különbözteti meg. A népnyelv ugyanis – folytatja Péter Mihály ismertetésében – „ha eltekin-tünk a népköltészet sajátos szférájától, alapjában véve a mindennapi nyelvi érintkezés, a szűkebb értelemben vett kommunikáció célját szolgálja, és a népnyelv kifejezőeszközeit gyakorlatilag az adott nyelvközösség valamennyi tagja használja. Az irodalmi nyelv viszont a mindennapi kommunikáción kívül más feladatokat is ellát, s kifejező eszközei között jócskán vannak nem közhasználatúak. Az irodalmi nyelv funkciói a kultúra és civilizáció valamennyi területére (termelés, közigazgatás, törvénykezés, társadalmi és politikai élet, tudomány, művészetek stb.) kiterjednek” (Péter 1976: 410).

A polifunkcionalizmusból az irodalmi nyelvnek a prágaiak által intellektualizációnak, intellektualizáltságnak nevezett másik fontos sajátosága következik. Az intellektualizáltság „főleg a szókincsben és a szintaxisban jelentkezik, és azon eszközök kimunkálását kell rajta értenünk, amelyek a nyelvet alkalmassá teszik a mindennapi nyelvhasználatnál magasabb absztrakciós szint jelölésére, valamint a gondolkodás logikai folyamatának, komplexitásának minél pontosabb kifejezésére. Az intellektualizáció hozza létre valójában a műszavakat, az egyes gyűjtőfogalmakat jelölő szavakat, a szóalkotás új formáit, továbbá a gondolkodási folyamatok összefüggéseit kifejező mondatkapcsolási eszközöket és modelleket stb.” (Péter 1976: 410).

3. A tulajdonképpeni mondanivalómat a jelzett két fogalom köré csoportosítom:

1. Hogyan, milyen módon járult hozzá Faludi nyelvi-stilisztikai eszközeink sokrétűvé, sok műfajúvá tételéhez, s ennek megfelelő nagyobb differenciáltsághoz, a prágaiak szavával: a polifunkcionalizmushoz?

2. Milyen lexikai és szintaktikai jelenségek, eljárásmodok segítségével vitte előre nyelvünk intellektualizáltságát, vagyis a magasabb absztrakciós szintek jelölését és a gondolkodás logikai folyamatának, összetett voltának minél pontosabb kifejezését?

Mielőtt azonban a részletekbe bocsátkoznánk, meg kívánom jegyezni a következőket:

1. A polifunkcionalizmus és az intellektualizáltság a gyakorlatban – bizonyos esetekben – nem vagy nehezen választható szét. Egyes jelenségek valójában mindkettőhöz tartozhatnak. Arra is utalnunk kell, hogy egyes tárgyalandó jelenségek közelebről, mások egy kissé távolabbról kapcsolódnak a két jelzett fogalom köréhez.

2. Faludi „Jegyző könyv”-éről ezúttal külön nem szólok (megtettem ezt 1979-es előadásomban), de a benne lévő feljegyzéseket nagyon is felhasználom bizonyításként.

3. Úgyszintén nem szólok irodalmi nyelvünk formai alakulásáról (ez is ott van jelzett előadásomban).

4. Hogyan érvényesült Faludi életművében az említett polifunkcionalizmus?

A) Induljunk ki abból, hogy Faludit a nyelv „egésze” érdekelte: az elődök, a Halotti beszéd, Pázmány és mások nyelve csakúgy, mint a különböző tájakon élő egyszerű emberek beszéde, illetve a kifejezésbeli lehetőségek, akár gáláns versről, akár gúnyos vagy tréfás megfogalmazású prózáról, akár pedig a mindennapi társalgásról van szó. Tolnai Vilmos így utal erre: „Faludi nyelvújító, de más értelemben, mint az eddigiek, és sokan mások, akik utána következtek. Nem a nyelv elemei, a szavak érdeklik őt, mint a szófaragókat, a puristákat, hanem a nyelv egésze, mint a lelki élet hű és engedelmes tolmácsa” (Tolnai 1929: 38). Hozzátehetjük, pontosabban: a szavak is felettébb érdeklik, de mint egy-egy nyelvi-stilisztikai jelenségcsoport részei és főként mint kifejezésbeli lehetőségek.

A nyelv egészén belül Faludi fő célja nyelvünk pallérozottabbá tétele, művelése és a tudatos stílusformálás. Révai ezt jegyzi meg „Faludi Ferentz’ költeményes maradványi” című kötetének Faludi életét és munkáit bemutató írásában: „Hanem a’ miért a’ Magyaroknál leginkább meg érdemli az örök ditső emlékezetet, a’ Haza Nyelvnek gyarapodására szagató igyekezete az: melylynek is olyly helyes, olyly nyomos jeleit hagyta, és közre bocsátotta már életében is: hogy ékesen szólló tolla miatt, ötet egyező akarattal köz néven Magyar Tzitzeronak híjják vala” (Révai 1796: 11).

Az itt jelzettek érdekében gyűjti Faludi a „köz nép és tseléd közt” „a tulajdonabb Magyar szó ejtésekét”, közelebről a közmondásokat, a „szépen illő társigék”-et, a „szép magyarázatok”-at és az „ékes mondások”-at. És Tarnai Andor megfogalmazása szerint: „az író a népi nyersanyagot az »úri stílus« megvalósítására használta fel” (Tarnai 1964: 539). (Csak zárójelben említem meg: Margócsy István megállapítása szerint az úri magyar nyelv, illetve stílus „a magyar nyelvnek a nemesek közti konvencionális használatára és szimbolikus jelentésére utal” – Margócsy 2004: 23).

A nyelv egészén belül hasonló célból állítja a középpontba Faludi a nyelvnek – mint már említettem – úgynevezett tartalmi, azaz szókészleti, frazeológiai, mondat szerkesztési, stilisztikai jelenségeit, valamint a műfaji és esztétikai kérdéseket. És minden bizonnyal az itt jelzettek miatt vett részt Wagner „Phraseológiá”-jának magyar kiegészítésekkel való ellátásában (l. Margócsy 2004: 23).

Okkal határozza meg Pór Péter Faludi stíluseszményét a következőképpen: „Az építő elemek sokfélesége s – egy-egy művön belül – kellemes, zavartalan egységük: ez hát Faludi stíluseszményének két alapcélzata” (Pór 1969: 247).

Igy teremtett Faludi új stílust a lírában (erről nyilatkozott igen találóan Weöres Sándor ilyenformán: „Vele végződik a nehézkes, nemes, régi magyar költészet, és vele kezdődik a hajlékony, civilizált új hangzás [...] az európaiság felé Faludi nyitott ajtót” – Weöres 2004: 6–7), és új stílust képviselt a prózában (ezt meg Szörényi László jellemezte így: Faludi prózájában „már érvényesül a magyar prózának a régi körmondatossággal szemben forradalminak ható játékos és könnyed átalakítása” – Szörényi 2002: 359).

B) A polifunkcionalizmus felé mutat az is, hogy Faludi, bár a stílusrétegekkel, a hivatalos, a tudományos stb. stílussal még nem foglalkozott, a költéssel és a szépprózával viszont annál behatóbban, közelebről úgy, hogy új műfajokkal kísérletezett, illetve magasabb esztétikai szintre emelte a korábbiakat. Megújította a dalformát, megírta az első szonettet (vö. Szauder 1963: 326). Vallásos énekeiről meg ezt állapítja meg Kovács Sándor Iván: „...szülőföld-szeretettel, öntudattal, buzditással, erővel és gyöngédséggel teli, felesleges szavak nélküli pontos dicsőítések” (Kovács Sándor Iván 2004: 375–6). Pásztorai dallamos páros rímű tizenkettősökben beszélnek (vö. Tarnai 1964: 542), és még sorolhatnám verstani újításait, kísérleteit. „Versmondattanban olyan tökéletességet ért el – állapítja meg Szauder (1963: 326) –, mely Horváth Jánost Aranyra emlékeztette.”

C) De Faludi a legnagyobb mértékben talán a legkülönbözőbb stílusárnyalatok nyelvi-stilisztikai eszközeivel gazdagította a szépirodalmi stílust, nyelvünket. Már Kulcsár Endre észrevette: Faludi „fő törekvése az volt, hogy nyelvünket színben gazdaggá tegye” (Kulcsár 1901: 57). Révaitól kezdve egészen Kovács Sándor Ivánig, akik foglalkoztak Faludi életművével, benne nyelvével-stílusával, mindnyájan utaltak Faludi igen változatos stílus eszközeire. Ilyen jelzőkkel, megjelölésekkel találkozunk: természetes, kellő színesség és árnyaltság, szentenciózus tömörség; játékos és könnyed, az idilli mellett ott az ironia; a prózát rövidevé, csattanóssá, tömörre varázsoltá; versei között van komoly, tréfás, gúnyos és olyan, amelyet a dévaj jókedv jellemez.

D) Éppen a polifunkcionalizmus szemszögéből külön kell szólnunk Faludi fordítói munkásságáról. A fordítás mint ösztönző tényező, mint kitűnő iskola és mint eredmény egyaránt az új stílust munkálta. A fordítás ébreszti rá ugyanis Faludit arra, hogy a terjengős, nehézkes, hiányokkal küzdő magyar prózai nyelv nem alkalmas az olasz, spanyol, francia, német művek tolmácsolására. Ezért is alkot új szavakat, kifejezéseket, ezért gyűjti és építi be stílusába a népnyelvi vagy azok hatására keletkezett fordulatokat, és valójában ezért bánik szabadon, de avatott kézzel az eredeti szöveggel fordítás közben.

E) Itt kell végül arra is utalnunk, hogy Faludi fontosnak tartotta a kiművelt nyelv és stílus terjesztését. Ezt írja már 1744-ben a „Nemes ember” előszavában: „Ezt a könyvet Magyarországnak, de nem Magyarországrul írtam. A személyes nagyoknak szól, mindazonáltal a felserdült és már maga eszén, maga szárnyán járó fiatal rend is alkalmas hasznát veheti.” Majd ugyanott summáztaként: „Amit

írtam, azért írtam, hogy messze bújdosásimban ki ne kopnék élő nyelvünkbe, példát adnék sok heverő pennának, olvasásra valót nyújtanék a hivalkodóknak, sok jóra emlékeztetném a világ gondjaiban elmerült elméket” (Szörényi 1978: 33–4.) Az „Udvari ember” harmadik előljáró beszédében pedig ezt olvashatjuk: „Amit írtam, avégre írtam, hogy nyelvünk is terjedjen, híret is adjam: miben miként fárasztják eszeket a külső nemzetségek” (uo. 70).

5. Azt, hogy Faludi mennyiben járult hozzá az irodalmi nyelv intellektualizációjának, vagyis a magasabb szintű gondolkodás kifejezőeszközeinek a gyarapításához, két részletben írom le. Az elsőben a magasabb absztrakciós szintet képviselő jelenségeket, részint a forma felől (szóképzés, szóösszetétel, új igekötős igék, szóikerítés és közmondások), részint pedig a jelentés természete felől (műszavak, gyűjtőfogalmak nevei, elvont főnevek és átvitt értelmű használat). A második részben keríték sort a gondolatok logikai folyamatára, a gondolkodás igen összetett voltára utaló nyelvi jelenségek bemutatására (jelzős szerkezetek, birtokos jelzős szerkezetek, aforizmák).

Megjegyzem még, hogy Faludi nyelvújítását illetően mindenekelőtt Tolnai Vilmos gyűjtésére támaszkodom (Tolnai 1929: 37–41).

I. A) A forma felől:

1. A szóképzés. – Faludi leggyakoribb szóalkotásmódja. Minden biztonnal azért, mert a képzők fő stilisztikai jellemzője a tömörítés, a sűrítés, valamint a rendkívüli árnyaltságot kifejező képesség. Faludi újításai természetesen, a többi újításával együtt nagyrészt máig megmaradtak. Általában nem nagyszámú meghatározott képzővel él, itt sem az egyes szavakra teszi azonban a hangsúlyt, hanem bizonyos képzett csoportokra.

Főnevek: *tanultság, otthonosság, veszteség, szorultság* (az egyes csoportokat pontosvessző választja el egymástól); *vélemény, főzemény, sütemény; szökevény; csipkézet, szijazat, tollazat; keverék; gerjedelem.*

Melléknevek: *biztos, sajnos, jövedelmes, vesztes, ügyes, otthonos; mesteri; hosszadalmas.*

Igék: *haszontalankodik, jeleskedik; levelez ('lapoz'), leckéz.*

A felsorolt szavak közül a TESz. szerint Faludinál fordulnak elő először a következő szavak: *gerjedelem; biztos, sajnos, otthonos; hosszadalmas; haszontalankodik.* A többi szó esetében jobbra nyilván felújítással állunk szemben.

2. Szóösszetételek. – Tolnai szerint „a legnagyobb ereje Faludinak ebben van”. Érthetően mert a szóösszetétel legfőbb jellemzője a jelentéssűrítés ahogy Tolnai megjegyzi: „A régiak terjedelmes és nehézkes [...] szerkezetei, sőt egész mondatai nála összetételbe sűrűsödnek.” Különösen a határozós összetételekben követi a német mintákat is. Nyilván korántsem véletlenül Faludi szóösszetételei szemantikailag az úgynevezett jelentéssűrítő összetételek közé tartoznak. Íme a változatos alárendelő összetételek.

Főnevek: *álmokép, búcsúszó, hajpor, nyelvbotlás, nyelvjárás, útvesztő, tündérveter, háló-, ebédlő- és gyermekszoba, zsebóra* stb.

Melléknevek: *csodaszép, hófehér, acélkemény* (német mintára) stb.

Névmási összetételek is: *ilyesmi, olyanmi, egyazon* stb.

3. Igekötős igék. – Ismeretes, hogy az igekötőrendszer felmérhetetlen nyeresége nyelvünknek. Az igekötő, a néhány hangból álló rövid szó számos jelentésbeli-stilisztikai funkciót betölthet: jelöli a cselekvés folyamatosságát vagy befejezettségét, megkezdődését, intenzitását, elaprózását stb. Faludi az igék eredeti jelentését – jó érzékkel és gyakran – átvitt értelművé teszi, például *elállít* valakit valamitől, *elhaláloz*, *félrelép*, *kifütyül* valakit, *lebecsül* valakit, *összebarátkozik* valakivel stb. Itt meg kell jegyezni, hogy a nyelvújítók közül igen kevesen gondoltak az igekötős igékre.

4. Szóikerítés. – Szintén igen jó stílusérzéssel gyakran alkalmazza Faludi a zenei elemet tartalmazó, erősítést kifejező, régies és népies hatást keltő szóikerítést, figura etimologicát: *esten esik, félten fél, sietve siet, tova tovább, nyomról nyomra, sőt fánál fább, semminél semmibb* és így tovább.

5. Közmondások. – A közmondás – mint ismeretes – valamely magvas gondolatot, tapasztalati igazságot rövid, hatásos formában kifejező, jobbára népi eredetű, zárt mondatformában létrejövő állandósult szókapcsolat (l. Szathmári 2004: 221–2). Tehát fontos stílus eszköz, méghozzá a mi nyelvünk gazdag effélékben. Érthető, hogy Faludi több mint hatszázat gyűjtött össze belőlük „Jegyző könyv”-ében. O. Nagy Gábor megállapítja (1977: 38–48), hogy a népnyelven kívül Faludi merített a régi irodalomból, például Pázmánytól és főleg a „Salamon és Markalf” című népkönyvből; továbbá hogy Faludi egyik fontos elterjesztője volt a jelzett közmondásoknak. Faludi célja ezúttal is az irodalmi nyelv gazdagítása volt. Faludi gyűjtését egyébként az jellemzi, hogy kerülte a durva szavakat; hogy az ő megoldása gördülékenyebb, ritmikusabb másokénál. Egyik-másik közmondás nála már-már vers, például „Akarná a szarka, de nem bírja a farka”; „Kementze Velence”; „Mását keresi, magáét veszti”.

B) A jelentés, illetve a tartalom felől:

Ennek keretében arra kívánok rámutatni, hogy a felsorolandó lexikai elemek mennyiben képviseltek magasabb absztrakciós szintet.

1. Műszavak. – Az értelmező szótárak szerint a műszó valamely tudomány (ág), szakma, tevékenységi kör nyelvhasználatában valamely pontosan meghatározott fogalomnak egyértelmű megnevezése. Ennek megfelelő műszót Faludinál még aligha találunk, de valójában műszó lett például a *nyelvjárás*, a *hítel*, *keverék*, a *biztos* (főnévként), a *napirend*. Aztán inkább csak műszófélék ezek: *sütemény*, *tollazat*, *veszteség*, *hálószoba*, *zebóra*. Mindez azt jelenti, hogy Faludinak ilyen szavak megalkotásához is volt érzéke.

2. Gyűjtőfogalmak neve. – Az ÉKSz.² szerint a gyűjtőfogalom azonos jellegű egyedeket egységbe foglaló fogalom. Véleményem szerint ide is vehető – ha nem tipikus példaként is – a *sütemény*, a *csipkázat*, a *tollazat*, a *nyelvjárás*.

3. Elvont főnevek. – Az absztrakciónak nyilván az alsóbb fokát képviselik az elvont főnevek, a nem érzékelhető dolgot jelentő szavak (ÉrtSz.), például *tanultság*, *otthonosság*, *szorultság*, *egyedülség*, *vigyázatlanlág* stb. Faludinál talán ezekből van a legtöbb.

4. Átvitt értelmű használat, szóképek. – Absztrakciós szint az átvitt értelmű használat is, azaz a szónak jelentésváltozással kialakult értelme (ÉKSz.²). Ilye-

nekkel is jócskán találkozunk Faludi nyelvújításában. Példák: *tündérbkert, csodaszép, acélkemény* (l. még a jelzős és az igés szerkezeteket is). Ezek egyszersmind szóképek is, a felsoroltak például metaforák. Talán nem kell hangsúlyoznom a szóképek kiemelkedő stílusértékét.

II. A gondolkodás logikai folyamatának, komplexitásának jelölői.

Úgy gondolom, hogy – ha egy kissé távolabbról is – a „Jegyző könyv”-nek különösen a „szépen illő társ-igék”, a „szép magyarázatok” és az „ékes mondások” címen összegyűjtött szerkezetei, szókapcsolatai, aforizmái már a gondolkodás, a mondat-, illetve szövegszerkesztés folyamatába szólnak bele (a közmondásokat felsorakoztató nagyobb részéről már szóltam). (Csak zárójelben utalok rá, hogy a „Jegyző könyv” egyébként a „loci communes” kései utóda, és egy kissé Szenczi Molnár Albert örökének folytatója is, tudniillik Szenczi Molnár 1604-es magyar–latin szótárához csatolt egy „Epitheta, Antitheta et adiuncta ex M. T. Ciceronis Collecta” című részt, amelyben utal a világos beszéd kellékeire, majd felsorolja ábécérendben azokat a jelzőket, amelyek Cicero műveiben állandó kísérői egy-egy szónak, és amelyek emelik a stílus szépségét. A jelzőket követik az elentétes szavak s végül a leggyakoribb adverbiumok. (L. Szathmári 1968: 173–4.)

Lássuk az idetartozó csoportokat részletesebben.

1. Jelzős szerkezetek. – Faludi „szépen illő társ-igék” címen (145–52) és másutt esztétikai igénnyel összeválogatott minősítő jelzős kapcsolatokat sorakoztat fel. Mint Tolnai rámutat, Faludi gyakran elvont fogalmakhoz „érzékeltető” jelzőket tesz, „s így a lelki világ testetlen elemeinek valósággal anyagi létet ad”, például *nyers erő, sovány tréfa, szeges beszéd*. Más példák: *akaratos maga megkötés, bujdosó gondolatok, csergő réce, embertelen lator, felhőkkel játszódozó magas hegyek, haragos csalán, heveskedő szerelem, kulcsos város, otthonos leányzó, sohonnai ember, torkos vendégség, világ szépe*. Sajátos csoportot alkotnak a melléknévi igeneves szerkezetek: *mondottam dolog, szava tudó ember, szív dobbantó hír, ura hagyott feleség*. Mint látjuk, a felsorolt kifejezések között akadnak bőven költőiek is. Egyébként Faludi alkalmazza az alliterációt is, például *keserű kín; keserves kár; kevély, kacér tánc*.

2. Birtokos jelzős szerkezetek. – Ilyeneket találunk a „szép magyarázatok” című rövid részben. Ezek is sajátosak, kifejezőek, nemegyszer költőiek is, például *gonoszszágnak árja, haragnak fia, lelkem mássa* stb.

3. Igés szerkezetek. – Tolnai az igékkel kapcsolatban is megemlíti, hogy Faludi elvont fogalmakhoz „testi világhoz tartozó igéket tesz, s így mintegy megélevenedik, mozgóvá válik a fogalom”, például *szikrázik a reménység, megcsonkul hitünk, megrozsdásodik nyelve, jutton jut eszembe, istenkedik*.

4. Aforizmák. – A „Jegyző könyv” „Ékes mondások” c. része (175–84) hosszabb-rövidebb, gyakran tanulságos és csattanós példázatokat, aforizmákat tartalmaz. Révai így jellemezte őket: „Ezek nem egyebek, hanem többnyire velős és tsipős mondások, rövid történet leírással, a’ mint azokat az alkalmatosság hozta magával” (Révai 1786: 13).

6. Előadásom végére értem. Még azt kell hozzátennem az elmondottakhoz, hogy – mint az irodalomtörténészek utalnak rá – Faludi nem kismértékben hatni

is tudott. A prágai iskola módszerét felhasználva talán sikerült igazolnom, hogy Faludi több műfajúvá, több funkciójúvá tette nyelvünket; hogy új nyelvi-stilisztikai eszközökkel gazdagította – ahogy Kovács Sándor Iván írja: merész szóválasztó és szóteremtő volt – a szélesebb értelemben vett magyar irodalmi nyelvet. Vagyis igazi stílusújító volt.

SZAKIRODALOM

- Kovács Sándor Iván 2004. Árkádiában élt ő is. *Életünk* 4: 370–82.
- Kulcsár Endre 1901. Magyar nyelv művészek. Faludi Ferenc. *Magyar Nyelvőr* 30: 1–7, 49–57.
- Margócsy István 2004. *A magyar nyelv jelenléte a 18. századi iskoláztatásban*. Kézirat.
- O. Nagy Gábor 1977. A magyar frazeológiai kutatások története. *Nyelvtudományi Értekezések* 95. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Péter Mihály 1972. A nyelv hangalakja. In: Telegdi Zsigmond (szerk.): *Hagyományos nyelvtan – modern nyelvészet*. 153–83. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Péter Mihály 1976. Az irodalmi nyelv és a stilisztika kérdése a Prágai Nyelvész kör tanításában. *Nyelvtudományi Közlemények* 78: 409–16.
- Pór Péter 1969. Faludi Ferenc és a Forgandó szerencse stílustörténeti helye. *Irodalomtörténeti Közlemények* 73: 246–58.
- Révai Miklós 1786. *Faludi Ferentz' költeményes maradványai*. I–II. Győr.
- Szathmári István 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szathmári István 1981. Faludi és a magyar irodalmi nyelv. *Magyar Nyelv* 77: 136–41.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Szauer József 1963. Faludi Ferenc. In: Benedek Marcell (főszerk.): *Magyar irodalmi lexikon* I. 324–7.
- Szörényi László 1976. *Magyar tallózó*. Budapest.
- Szörényi László 2002. „A sötét gondokat magos szegre tenni”. In: Sipos Lajos (főszerk.): *A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája*. Magyar Könyvklub. 359.
- Tarnai Andor 1964. Faludi Ferenc. In: Sötér István (főszerk.): *A magyar irodalom története* II. Akadémiai Kiadó, Budapest. 536–44.
- Tolnai Vilmos 1929. Faludi Ferenc és köre. In: *A nyelvújítás*. MTA. Budapest. 37–41.
- Weöres Sándor 2004. Faludiról. *Irodalomismeret*. 2004/1–2: 6–7.

Szathmári István

SUMMARY

Szathmári, István

Faludi the stylistic innovator

In this talk, the author applies the tenets of the Prague School concerning the emergence of literary language to the oeuvre of Ferenc Faludi (1704–1779). With a detailed discussion of his ‘A book of notes’, he tries to support the claim that Faludi was, above all, a stylistic innovator. In particular, he investigates the way two specific features of literary language that the Prague School emphasized occur in Faludi’s work: a) the polifunctionalism of linguistic tools and hence their higher level of differentiation, and b) intellectuality, i.e., the elaboration of – mainly lexical and

syntactic – tools that make language capable of representing higher levels of abstraction and accurately expressing the logical process of thinking, including its complexity.

With respect to polifunctionalism, the author claims that Faludi was interested in the whole of language; however, his main aim was to polish Hungarian and to deliberately increase its stylistic power. He renewed the literary form of ‘song’, and experimented with a number of literary genres. But his most important contribution to literary style (and Hungarian in general) was the introduction of linguistic-stylistic tools for a range of various stylistic shades. All that was also served by his activities as a translator.

He also contributed to the intellectuality of literary language, the increase of means of expression of higher-level thinking in several ways (word formation, compounding, preverb-verb combinations, reduplication, proverbs, specialized terms, attributive constructions, etc.).

Briefly: he was a bold word selector and word creator: a stylistic innovator.